

พิธีกรรมและความเชื่อ

ความเชื่อของชาวไทลื้อ

ความเชื่อ

ชาวไทลื้อเป็นกลุ่มที่นับถือผีเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผีบ้านผีเรือน เนื่องจากกลุ่มไทลื้อนับถือผีอย่างเหนียวแน่นมาก่อนที่จะได้รับพุทธศาสนา ซึ่งหลังจากที่รับพุทธศาสนาแล้วก็จะนำแนวความคิดที่สองฝ่ายนี้มาผสมผสานกันจนเกิดเป็นรูปแบบแนวคิดของตัวเอง สังเกตได้จากวิธีการปฏิบัติตนในการเป็นชาวพุทธที่นิยมการทำบุญ ถวายทานด้วยอาหาร ฟ้าเพดาน ตุง เป็นต้น แต่ในการทำบุญนั้นก็แฝงคติความเชื่อเรื่องผีไปด้วย โดยการถวายตุงเพื่อให้ผลบุญได้ส่งไปถึงผีบรรพบุรุษ

แม้ชาวไทลื้อจะนับถือพุทธศาสนา แต่ไม่นิยมมีหิ้งพระไว้ที่บ้าน เพราะเห็นว่า พระพุทธรูปเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ควรมีไว้บูชาเฉพาะในวัดวาอาราม ที่บ้านจึงมีเฉพาะหิ้งผีเฮิน หรือ ผีเรือน เทวดาเรือน ติดอยู่บนฝาผนังของห้องใหญ่ หรือห้องนอนของเจ้าของบ้าน ทำหน้าที่ปกป้องรักษาคนในครอบครัวนั้น ๆ

ในระดับหมู่บ้านจะเห็นได้ว่า หมู่บ้านใหญ่ ๆ มักมีวัดประจำของตนเอง ส่วนหมู่บ้านเล็ก ๆ มีคนน้อย จะไปร่วมทำบุญสุนทานกับวัดในหมู่บ้านใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียง แต่ทุกหมู่บ้านจะมีหอผีบ้านหรือเทวดาบ้านของตนเอง ในระดับเมืองก็จะมีผีเมือง เทวดาเมือง ซึ่งมีจำนวนมากน้อยแตกต่างกันไปแต่ละเมือง สถานที่สำคัญ เช่น ตลาด หอนง บึง ต้นไม้ใหญ่ เหมืองแร่ ทุ่งนา ภูเขา หุบห้วย ป่าไม้ หรือแม้แต่ศาสนสถานอย่างวัด หรือธาตุ ก็มีผีอารักษ์คอยคุ้มครอง

คติความเชื่อผีมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตมาก เพราะผีจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของ“ฮีดบ้านคลองเมือง” ของชาวไทลื้อดังที่เป็นจารีตว่า เมื่อตั้งหมู่บ้านแล้ว ต้องตั้งนายบ้านปกครอง และในขณะเดียวกัน ต้องตั้งใจบ้านและเทวดาบ้านคู่กันไป นายบ้านในฐานะผู้นำทางการเมืองการปกครองได้รับผลตอบแทนเป็นภาษี ส่วนแบ่งผลผลิต ค่าปรับและแรงงานเกณฑ์ เทวดาบ้านได้รับการ “เลี้ยงบ้าน” โดยมีเครื่องเซ่นสังเวยตามจารีตโบราณที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา งานพิธีสำคัญ ๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ หรือ งานแต่งงานจะต้องเอาเนื้อสัตว์เช่นสังเวยเทวดาบ้าน สำหรับระดับเมือง “คลองเมือง” ระบุไว้ว่า ทุก ๆ ปีจะต้องมีการเลี้ยงเทวดาเมือง โดยใช้ควาย การเปลี่ยนเรียกเทวดาแทนผี เป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับความคิดของพุทธศาสนา¹ แต่วิธีปฏิบัติส่วนใหญ่ไม่เปลี่ยนแปลง

วิถีชีวิตของชาวไทลื้อ มีผีเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ เพราะผีมีอยู่ทั่วไป ผีกลุ่มสำคัญ คือ ผีอารักษ์ที่ดูแลป้องกันชาวบ้าน ตั้งแต่ระดับครัวเรือนขึ้นไป จนถึงระดับเมือง ผีอารักษ์ไม่จำกัดเพศ หรือชาติพันธุ์ ชาติตระกูล และไม่เกี่ยงว่า จะเป็นคน สัตว์ หรือ มนุษย์ บทบาทของผีอารักษ์ คือ คุ้มครอง

¹ รัตนพร เศรษฐกุล. บทความ : ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย-ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน: ศึกษากรณีลื้อ.สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

ชีวิต และทรัพย์สิน ตลอดจนอำนาจความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นกับสมาชิกในครัวเรือน หรือในชุมชน หรือสถานที่นั้น ๆ

ประวัติความเป็นมาของฝั่ไทลื้อ แสดงถึง เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และความคิด ความเชื่อของคนในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี เช่น อารวะวะยั๊กยักินคน ที่ได้รับพระธรรมคำสั่งสอนจาก พระพุทธองค์ จึงหันมาบำเพ็ญธรรมจนบรรลุโสดาบัน ที่วัดพระธาตุจอมต้อง เวียงฝั่คราง มีกลองที่ จะต้องใช้ตีในวันพระให้อารวะวะได้ยิน ชาวบ้านแต่ก่อนเชื่อว่า หากอารวะวะไม่ได้ยินเสียงกลอง ตีต่อกันเป็นเวลาสามเดือน ก็จะออก มากินคน ความเป็นมาของอารวะวะโสดานี้ ไปตรงกับปู่แสะ ย่าแสะฝั่เมืองเชียงใหม่ แสดงถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาและการปะทะกับความเชื่อท้องถิ่น การ ยกเอาอารวะวะโสดาขึ้นมาเป็นฝั่เมืองแสดงถึงการคงอยู่ของความเชื่อเดิม และการประนี ประนอมระหว่างพุทธกับฝั่ของไทลื้อ

ตามตำนานเหล่านี้ อารวะวะโสดา อระวะวะยั๊กยัก และพญาอาพโวนั้น คงเป็นบุคคลคน เดียวกัน และเป็นผู้นำของคนในท้องถิ่นนี้² ได้รับวัฒนธรรมของพุทธศาสนาในตำนานแรก ส่วน ตำนานที่สอง เป็นเรื่องของ การปะทะกันระหว่างกลุ่มคนที่เจริญแล้ว กับกลุ่มคนที่ล้าหลังแต่เข้มแข็ง กว่า จึงต้องยอมส่งเครื่องบรรณาการให้ ภายหลังสามารถปราบปรามได้ชัยชนะ แต่ก็ยังยอมรับความ เป็นเจ้าของถิ่น ด้วยการยอมรับเป็นฝั่เมือง เปลี่ยนจากการเช่นสรวงด้วยคนเป็นสัตว์แทน ตำนานที่ สามแสดงถึง การอพยพของคนจากที่อื่นเข้ามาอยู่ในสิบสองปันนา แล้วสร้างเป็นบ้านเป็นเมือง ชื่อ ของเชียงรุ่งที่ว่าอาพวินี่ ก็สอดคล้องใกล้เคียงกับชื่อทั้งสามชื่อ นอกจากนี้ ตำนานทั้งสามยังแสดงถึง ธรรมเนียมการยกย่องผู้ก่อตั้งบ้านเมือง หรือบรรพบุรุษ ให้เป็นฝั่เมือง

มีกษัตริย์หลายองค์ ที่ได้รับยกย่องให้เป็นฝั่เมืองเนื่องจาก ความเก่งกล้าสามารถ เช่น พญา เจือง และบางองค์ที่มีอิทธิฤทธิ์ก็จะได้เป็นฝั่เมืองเช่นกัน เช่น เจ้าหม่อมแสง กษัตริย์เมืองเชียงรุ่งถูก เจ้าหม่อมสอ ฆ่าตาย ชาวเมืองฮำจึงยกย่องให้เป็นฝั่เมืององค์หนึ่ง ชื่อ เทวดาเด่นคำ ที่เมืองล่า มี เทวดานางแมน เดิมเป็นเมียขุนหาญ ออกไปล่านกกถูกกับสามมีถูกกับดักนกติดลูกตาแตกตาย กลายเป็นฝั่คอยหลอกหลอนชาวบ้าน เทวดากาวิน เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองล่า ความประพฤติไม่ตี มัก ปล้นฆ่าชาวบ้านชาวเมือง ในที่สุดถูกประหารชีวิต ก็ยังได้รับการยกย่องให้เป็นเทวดาเมือง เพราะ เชื่อกันว่า ถ้าฝั่เป็นฝั่แรง มีอิทธิฤทธิ์มาก ก็สามารถคุ้มครองป้องกันสมาชิกของชุมชน จากฝั่ป่าและฝั่ นอกกระบบอื่น ๆ ได้ ดังเช่น หมูบ้านจ่างใจ นับถือพญาเจือง เป็นฝั่บ้าน หรือชาวบ้านเรียกกันว่า ปู่ บ้าน เป็นกษัตริย์นักรบที่กล้าหาญ ชาวบ้านเชื่อว่า เป็นฝั่แรง ทำให้ฝั่กะ ฝั่ปอบเข้ามาในหมู่บ้าน ไม่ได้

นอกจากนี้ยังมีฝั่เมืองบางองค์ที่เป็นคนละเชื้อชาติกัน ซึ่งปรากฏหลักฐานว่ามีฝั่ที่เป็นเชื้อ ชาติ “ท่ามิละ” เป็นเทวดาเมืองหลวง ส่วนเจ้าเจียงโฮง ของเมืองฮาย เป็นลัวะ ที่บ้านม่องเมืองเชียงรุ่ง

2

รัตนพร เศรษฐกุล. บทความ : ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย-ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน: ศึกษากรณีลื้อ.สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

นับถือเจ้าฟ้ามังราย ชาวบ้านเรียกว่า เจ้าเหนือหัว เพราะชาวบ้านมองอพยพมาจากเชียงแสน เนื่องจากเป็นศักราชตรี จึงมีการประกอบพิธีใหญ่โตกว่าผีบ้านอื่น ๆ ที่ชาวบ้านมักจะเลี้ยงด้วยหมู หรือ ไก่ แต่บ้านม่งจะเลี้ยงผีเจ้าฟ้ามังราย ด้วยควายเขายาวเท่าหู คอขาว และมีขั้วขี้ที่หน้าผาก เลี้ยงในเดือนสี่ทุก ๆ สามปี

ผีอารักษ์ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ไปจนถึงเมือง จะต้องมีหออยู่ และมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงดูตามเวลาจารีตเดิม ถ้าละเลยชาวบ้านเชื่อว่า จะนำภัยพิบัติมาสู่บ้านเมือง จึงต้องการดูแลเลี้ยงดูให้อิ่มหนำสำราญ เพื่อผีเหล่านี้จะได้อำนวยความอุดมสมบูรณ์ และปกป้องคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่ดีกินดี ตารางต่อไปนี้จะแสดงถึงรายชื่อของผีเมืองของบางเมืองในสิบสองปันนา และการประกอบพิธีกรรม

พิธีการเลี้ยงผี³

พิธีเลี้ยงผีอารักษ์ หรือที่ชาวไทลื้อเรียกว่า “เข้าก้า” ซึ่งมีตั้งแต่ ก้าเฮิน ก้าบ้าน ไปจนถึง ก้าเมือง เป็นพิธีที่มีความหมายอย่างยิ่งสำหรับชาวไทลื้อ ในที่นี้ จะขอตั้งข้อสังเกตเบื้องต้น 3 ประการ คือ การเข้าร่วมพิธีกรรม การประกอบพิธีกรรม และความหมายของพิธีกรรม

การเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงผีในแต่ละระดับ เป็นหน้าที่โดยตรงของชาวไทลื้อ ในช่วงเวลาของการประกอบพิธีกรรม จะไม่มีการออกนอกสถานที่ ถือว่า เป็นการละเมิดจารีตประเพณี ทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การซื้อสัตว์มาเช่น สังกะแยง บางพิธีที่ห้ามผู้หญิงเข้าร่วมพิธี แต่ถ้าผู้ชายในครัวเรือนไม่อยู่ ผู้หญิงจะต้องฝากเพื่อนบ้านให้นำไก่ และเหล้าไปร่วมพิธีแทน

ระยะเวลาในการเลี้ยงผี มักจะเป็นช่วงหลังการดำนาปลูกข้าว เพื่อเป็นการขอฝน ขอความสำเร็จในการเพาะปลูก หรือช่วงหลังการเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นการแสดงความขอบคุณต่อผี ตั้งแต่ราวต้นเดือน 9 ไปจนถึงเดือน 12 ของไทลื้อ ในช่วงนี้ชาวบ้านว่างจากการทำนา กำลังรอการเจริญเติบโตของต้นข้าวเพื่อเก็บเกี่ยว อีกทั้งในฤดูฝนไม่นิยมเดินทางไกล เพราะมักมีน้ำท่วมหนทางลำบาก มักเกิดโรคภัยต่าง ๆ ได้ ในระหว่างพิธีกรรม จะมีการละเล่น รื่นเริงต่าง ๆ เป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่ทำงานหนักมาช่วงระยะหนึ่ง ได้มีโอกาสพักผ่อน ทำให้หนุ่มสาวได้พบปะสังสรรค์กัน นับว่า เป็นกิจกรรมทางสังคมที่นอกเหนือจากกิจกรรมของพุทธศาสนา

สัญลักษณ์ในพิธีกรรม คือ ตาแหลว จะเป็นของสำคัญในพิธีทุกระดับ ตั้งแต่ครัวเรือน หมู่บ้าน จนถึงพิธีของเมือง ภายในเขตจะมีการติดตามแหลว เพื่อเป็นสัญลักษณ์แสดงให้เห็น

³ รัตนพร เศรษฐกุล. บทความ : ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย-ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน: ศึกษากรณีลื้อ.สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

บุคคลภายนอกหมู่บ้านได้รู้ว่าห้ามเข้ามาในบริเวณที่กำลั้งมีพิธี ซึ่งหมายถึงเขตอิทธิพลของผีอารักษ์ แสดงถึงกรรมสิทธิ์ในขอบเขตพื้นที่ที่คนกลุ่มนั้น ๆ อาศัยอยู่ สามารถใช้เป็นเครื่องกำหนดเขตแดนของหมู่บ้าน หรือเมืองได้ ได้รับการรับรองสิทธิ์โดยผีอารักษ์ที่อยู่ประจำ การกำหนดเขตแดนของหมู่บ้าน และเมืองในสมัย มีความหมายอยู่เฉพาะเมื่อมีการเลี้ยงผี เป็นการระบขอบเขตสำหรับคนในและคนนอก ผีอารักษ์ของไทยคือ จึงทำหน้าที่เหมือนเป็น ผู้ควบคุมและรับรองสิทธิ์การเป็นสมาชิกในครัวเรือน ในหมู่บ้าน และในเมือง ซึ่งจะเชื่อมโยงไปถึงสิทธิ์ในการใช้ที่ดินและทรัพยากรทั้งหลายของท้องถิ่น

ดังนั้นการยอมให้เข้าร่วมพิธีจึงหมายถึง การยอมรับให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และมีสิทธิ์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของชุมชน ซึ่งในที่นี่มีความสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับชุมชนไทยลื้อที่มีชีวิตอยู่ โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งที่ต้องกระทำในฐานะสมาชิก คือ การยอมรับนับถือผีของชุมชนนั้น ๆ และพร้อมที่จะปฏิบัติตาม “ฮีดกอง” ที่มักถูกกำหนดโดยความเชื่อถือผี

ผู้ประกอบพิธี มีเครื่องแต่งกายเฉพาะของตนเอง ส่วนมากมักเป็นสีแดง เพราะเชื่อกันว่า สีแดงเป็นสีของอำนาจ ในพิธี มีหมอเมืองเท่านั้นที่มีสิทธิแต่งกายด้วยสีแดง มีปรางเฉพาะของตนเอง ที่นั่งปูผ้าเต็นสีแดง มีหมอน คนโทน้ำ และขันผี มีหมอรอง หรือบ่าวหมอ เป็นผู้คอยรับใช้ ไม่มีผู้ใดจะติดต่อกับหมอโดยตรงได้ ต้องผ่านหมอรอง เป็นการแสดงความสำคัญของหมอ ซึ่งเป็นตัวกลางติดต่อกับผี แม้แต่ผู้นำชุมชน ก็มีบทบาทด้อยลงในพิธีกรรมนี้ ในบางแห่ง เช่น หมู่บ้านจางใจ เมืองเชียงรุ่ง พญาหลวงปาน ซึ่งเป็นผู้ปกครองหมู่บ้าน จะเป็นผู้ประกอบพิธีเอง เป็นการรวมเอาอิทธิพลความเชื่อกับการเมืองการปกครองเข้าด้วยกัน

หมอเมืองจะเป็นผู้กำหนดเวลาและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เมื่อการเตรียมพร้อมจะกล่าวอัญเชิญผี มารับการเช่นสังเวท ตัวอย่างคำอัญเชิญผีของเมืองล่า มีดังนี้

3 ปีครอบขอบคังมูน	คนเลี้ยงฮิงฟายฟอง
มหะเสอะเตวตาเจ้า	หื้อได้มาฮับเอาราจะตาน

ในพิธีเลี้ยงผี จะไม่นำพระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะถือว่า นอกกรรมนิยมพุทธ นอกจากพิธีเลี้ยงใจบ้าน ซึ่งถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพิธีกรรมแบบพุทธ ไม่มีการเช่นสังเวท แต่นำอาหารปรุงสำเร็จ พร้อมดอกไม้ ธูปเทียนมาถวาย นิมนต์พระมาสวดเป็นการสืบชะตาบ้าน

นอกจากหมอบ้านหมอเมืองที่เป็นคนสำคัญ และเป็นผู้ชำนาญการพิเศษในการประกอบพิธีกรรมแล้ว ยังมีคนอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มีบทบาทในการทำให้พิธีกรรมขลังยิ่งขึ้น นั่นก็คือ ช่างขับ ซึ่งทำหน้าที่ร้องเพลงขับกล่อมผี และเทวดา ตลอดจนผู้เข้าร่วมพิธี ช่างขับที่มีความสามารถมักได้รับแต่งตั้งเป็น พญาจำ หรือ แสน ปกติทำหน้าที่ขับกล่อมให้มีความเพลิดเพลิน สรรเสริญ เยินยกยอศรัยท้าวขุน ในงานพิธีต่าง ๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน และอื่น ๆ จะต้องมีช่างขับเป็นผู้สร้างความบันเทิง ในงานพิธีกรรม ช่างขับจะสรรเสริญผู้ เทวดา เล่ากำเนิดโลก และมนุษย์ เรียกขวัญข้าว ขวัญปลา มีการกล่าวถึงเหตุการณ์บ้านเมือง ผาม หรือปรางช่างขับ จะอยู่หน้าปราสาทเมือง

ส่วนที่สำคัญส่วนหนึ่งในการประกอบพิธี คือ การฆ่าสัตว์เพื่อเซ่นสังเวย ในการเลี้ยงผีระดับครัวเรือน มักเลี้ยงหมู หรือ ไก่ ในระดับเมือง มักจะเลี้ยงวัว ควาย หมู ไก่ หรือสัตว์อื่น ๆ ประกอบ แพะ กับปลา เป็นต้น สัตว์ต่าง ๆ เหล่านี้ มักถูกนำมาฆ่าในระหว่างพิธี ประุงเป็นอาหารและถวายให้ผี หลังจากนั้น ชาวบ้านจึงจะร่วมกันกิน โดยมีข้อห้ามนำเอาอาหารที่เหลือกลับบ้าน เพราะถือว่า ได้ถวายให้ผีไปแล้ว ในหลาย ๆ เมือง สัตว์ถูกนำมาฆ่าในลักษณะของการสังเวย ไม่ใช่ฆ่าเพื่อปรุงอาหารเท่านั้น

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ได้กล่าวถึงการฆ่าสัตว์เพื่อสังเวยผีเมืองล่าว่า ใช้เพศฆมาตถึง 3 คน มีการพ้อนหอกเจิงแรวประกอบ การลงหอกลงดาบแต่ละครั้ง ไม่ได้มุ่งจะฆ่าให้ตายในครั้งเดียว แต่ทรมานให้เจ็บปวด เพราะเชื่อว่า ผีชอบ นอกเหนือจากการสร้างบรรยากาศของพิธีกรรมให้ขลัง และดูร้ายสมกับเป็นการเลี้ยงผี ซึ่งแตกต่างจากพิธีกรรมของพุทธ ในอีกแง่หนึ่ง การฆ่าสัตว์โดยการตีแม่แทงด้วยหอก ก่อนจะฆ่าจริงนั้น ดูเหมือนการสร้างภาพจำลองของสังคมดั้งเดิม ที่คนยังชีพด้วยการไล่ล่าสัตว์

หากพิจารณาถึงการเซ่นสังเวยสัตว์ร่วมกับตำนานของอาระกะยัถย์ ที่เจ้าเมืองต้องส่งผู้หญิงไปสังเวยแล้ว ทำให้เห็นว่า ในสมัยก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาสู่สิบสองปันนานั้น การเลี้ยงผีอาจใช้คนจริง ๆ หลังจากรับพุทธศาสนาแล้ว จึงเปลี่ยนเป็นสัตว์ เช่นเดียวกับผีปู่แสะย่าแสะของเชียงใหม่ที่ใช่คนจนได้พบกับพระพุทธเจ้า จึงหันมากินสัตว์แทน สัตว์ที่นำมาเลี้ยงสังเวยผีนั้น มีความสำคัญมาก ต้องเป็นสัตว์ที่ไม่มีตำหนิ และมีลักษณะตามที่กำหนดเอาไว้ของแต่ละเมือง การเลือกควายเป็นสัตว์สังเวย เพราะควายนั้น มีความสำคัญสำหรับการผลิตมาก จนมีคำกล่าวที่ว่า “มีลูกจาย เหมือนมีควายงาน” ควายจึงถูกเลือกให้สังเวยแทนคน การตายของควายเป็นการตายที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการสละชีวิตแทนมนุษย์ ดังนั้น ลักษณะการตายของควาย จึงถูกใช้ทำนายเหตุการณ์บ้านเมืองด้วย ถ้าควายตายในท่าคุกเข่า หันหน้าเข้า⁴

ในการเลี้ยงผีของอำเภอเชียงม่วน มีความเชื่อว่า การกระทำได้กล่าวจะติดต่อกับภูตผีปีศาจดวงวิญญาณ เพื่อขอความปกป้องคุ้มครองในรูปแบบของการเลี้ยงผี เช่น

1. การเลี้ยงผีเมือง
2. การเลี้ยงผีเฮือน หรือ ผีปู่ย่า
3. การเลี้ยงผีฝาย
4. การเลี้ยงผีฟ้า
5. การเลี้ยงผีไร่ ฝินา
6. การเข้าถ้ำ ของชาวเขาเผ่าเย้า

⁴ รัตนาพร เศรษฐกุล. บทความ : ความเชื่อและพิธีกรรมของไทย-ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้าน: ศึกษากรณีลือ.สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

⁵ สถาบันวัฒนธรรมอำเภอเชียงม่วน จ. พะเยา. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา อำเภอเชียงม่วน.

การเลี้ยงผีเมือง

ผู้ให้ข้อมูล นายสี คำลือ อายุ 71 ปี ราษฎรบ้านหลวง หมู่ที่ 9 ต.เชียงม่วน “ผีเมือง” เป็นความเชื่อในเรื่องผี ที่สืบเนื่องมาแต่บรรพบุรุษ ซึ่งมีความเชื่อว่า ที่บ้านสงบเรียบร้อย ผู้คนอยู่สุขสบาย เพราะมีผีประจำเมืองนี้คุ้มครองรักษานั่นเอง ดังนั้น ในแต่ละปีจึงมีประเพณีการเลี้ยงผีเมืองขึ้น

ผีเจ้าตบู่	ผีพญาขุนน้ำ
ผีพญาปากตาง (ปากตาง มาจากคำว่า ถนนหนทาง)	
ผีพญาหาญ	ผีนางแก้ว
ผีปู่ไทร	ผีย่าไทร
ผีนางแก้วจิวรงค์	ผีเจ้าพ่อพญาโป่งห้าว
ผีพญาปู่กี	ผีเจ้าหลวงข้อมเหล็ก
ผีเจ้าตอง	ผีอั้งจ้างเผือก
ฯลฯ	

สถานที่ประกอบพิธีกรรม จะมีหอผี ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านกลาง หมู่ที่ 9 ต.เชียงม่วน หอผีจะมีดังนี้

1. หอผีขนาดใหญ่ (คนสามารถขึ้นไปอาศัยอยู่ประมาณ 20 คน) มีจำนวน 2 หลัง
 - หลังที่ 1 เป็นที่อาศัยของผีพญาปากตาง และผีพญาขุนน้ำ
 - หลังที่ 2 เป็นที่อาศัยของผีพญาหาญ และผีนางแก้ว
2. หอผีขนาดกลาง (คนสามารถขึ้นไปอาศัยได้ประมาณ 5 คน) มีจำนวน 2 หลัง
 - หลังที่ 1 เป็นที่อาศัยของผีเจ้าตบู่
 - หลังที่ 2 เป็นที่อาศัยของผีพญาขุนน้ำ
3. หอผีขนาดเล็ก (คนไม่สามารถขึ้นไปอยู่ได้) มีจำนวน 10 หลัง เป็นที่อาศัยของผีเจ้าตอง ปู่ไทร ย่าไทร นางแก้วจิวรงค์ พญาปู่กี เจ้าหลวงข้อมมือเหล็ก เจ้าพ่อพญาโป่งห้าว ผีเจ้าที่ ผีนางแก้ว นางคำ ผีนางแก้ว

บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงผี

1. ที่นั่งเมือง หมายถึง ผู้ทำหน้าที่เข้าทรง เนื่องในวันเลี้ยงผี ปกติจะเป็นคนเงิบขริ่ม ไม่ชอบพูดกับใคร ถึงเวลาเข้าทรงจะวิ่งมาจากบ้าน แล้วจะมากระที่บเท้าเลี้ยง คัง และพูดเป็นภาษาของผี และมีเข้าจ้ำ เป็นผู้สอบถามเหตุการณ์บ้านเมืองว่า ทุกข์ ร้อน และประพฤติคิดในเรื่องใด เพื่อจะได้แก้ไข ถ้าคนเดิมเสียชีวิตลง ผีเมืองจะ เลือกเข้าสิง และวิ่งมาทำหน้าที่เป็นคนลำดับต่อไปจนหมดอายุไข
2. เข้าจ้ำ คัดเลือกตามความเหมาะสม ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ไม่ดื่มเหล้า การอยู่ใน ตำแหน่ง ไม่กำหนดวาระ
3. ค้ำค้อน มีการคัดเลือกเหมือนเข้าจ้ำ มีหน้าที่ ฆ่าสัตว์ที่นำมาเลี้ยงผี
4. กรรมการ ส่วนมากจะเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีหน้าที่ บริหารงานด้านการเงิน การเตรียมการเลี้ยงผี
5. ช่างซอ และนักดนตรี จะเป็นวงสะล้อซอซึง ประเภทพื้นเมือง มีช่างซอประจำหอ ผี เพื่อขับกล่อม เมื่อมีกิจกรรมเลี้ยงผีทุกครั้ง จะมี 1 ชุด ใช้วงเดิมตลอด จะเปลี่ยน เพียงตัวบุคคลเท่านั้น สืบทอดกันมาโดยตลอด

ขั้นตอนการเลี้ยงผีเมือง การเลี้ยงผีเมือง โดยปกติจะมีการเลี้ยงปีละ 2 ครั้ง (ปีง) คือ

1. ปีง 3 จะเลี้ยงในเดือน 3 เหนือ ขึ้น 5 ค่ำ โดยปกติจะเลี้ยงด้วยไก่ ซึ่งกำหนด 7 ปัน 7 คู่ (เหล้า 7 ขวด ไก่ 14 ตัว)
2. ปีง 9 จะเลี้ยงในเดือน 9 เหนือ ขึ้น 5 ค่ำ จะดำเนินการเหมือนการเลี้ยงปีง 3

ถ้ามีการบนบานผีเมือง ก็จะนำเครื่องเซ่นมาเลี้ยงรวมกับการเลี้ยงปีง ซึ่งอาจจะบนบานด้วย หมู หรือ วัว ควาย เป็นต้น

1. เมื่อก่อนถึงกำหนดการเลี้ยง กรรมการจะบอกกล่าวแก่ผู้ที่นับถือ และจะมีการเก็บ เงิน เพื่อซื้อสิ่งที่จะนำมาเลี้ยงผีเมือง
2. ในวันเลี้ยงผี เมื่อทุกคนมาพร้อมกันบริเวณหอผีแล้ว เข้าจ้ำจะบอกกล่าวให้ผีที่ รักษาเมืองทุกคนได้รับทราบ
3. เข้าจ้ำจะเซ่น ไหว้ผีเจ้าตนปู่เป็นคนแรก ด้วยข้าวแจ่วจาน (ข้าวเหนียวนึ่งสุก แซ่ ด้วยน้ำมันมะพร้าว) เพราะผีเจ้าตนปู่ไม่กินเนื้อสัตว์
4. เข้าจ้ำ นำดอกไม้ รูปเทียนบอกกล่าวผีเมืองทุกคน เพื่อขออนุญาตฆ่าสัตว์
5. ค้ำค้อน ดำเนินการฆ่าสัตว์ ที่จะนำมาเลี้ยงผี
6. ผู้มาร่วมงาน ช่วยกันนำสัตว์ที่ฆ่าแล้ว มาประกอบอาหาร

7. เจ้าจ๋า จะนำอาหารที่ประกอบแล้วไปเลี้ยงผี และพุดเชื้อเชิญให้ผีทุกคนมากินอาหารดังกล่าว
8. เมื่อเวลาผ่านไปนานพอสมควร เจ้าจ๋าจะถามผีทุกคนว่า กินอิ่มหรือยัง
9. เมื่อผีกินอิ่มแล้ว เจ้าจ๋าจะขออนุญาตผี นำอาหารมารับประทานร่วมกัน เพื่อเป็นการสังสรรค์ระหว่างผู้ที่นับถือผีครบถ้วน

การติดต่อกับผีทุกครั้ง จะใช้การวามั (วามั หมายถึง การนำไม้มี่มีความยาวเท่ากับช่วงแขนของเจ้าจ๋า มาเสียดาย) เช่น เจ้าจ๋าถามว่า ผีทั้งหมดกินอิ่มหรือยัง ถ้ากินอิ่มแล้ว ขอให้ไม้มี่ยาวกว่าวามั ถ้ายังไม่อิ่ม ก็ขอให้หุดสั้น หรือเท่าเดิม แล้วเจ้าจ๋าก็จะดำเนินการวามั ถ้าไม้มี่ยาวกว่าช่วงแขน ถือว่าผีกินอิ่มแล้ว และเจ้าจ๋าก็จะดำเนินการขั้นตอนต่อไป

พิธีกรรมของชาวไทลื้อ

พิธีเรียกขวัญ

การเรียกขวัญหรือฮ้องขวัญ เป็นประเพณีที่มีผลทางด้านจิตใจ เป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคคลที่เสียขวัญ ให้มีสภาพจิตใจที่ดีขึ้น หรือเป็นการให้กำลังใจผู้ป่วยที่เพิ่งฟื้นจากโรคร้ายไข้เจ็บ ให้เริ่มรับประทานอาหารที่ดี มีคุณภาพ ก็จะช่วยให้สุขภาพแข็งแรง จนหายเป็นปกติ เชื่อกันว่า คนเจ็บป่วยที่เบื่ออาหาร เมื่อทำพิธีเรียกขวัญแล้ว จะกลับมารับประทานอาหารได้ตามปกติ ในวันดา เจ้าบ้านหรือญาติของผู้เจ็บป่วย จะจัดเตรียมสิ่งของเพื่อประกอบพิธี ได้แก่

- หมาก 1 ห้ว
- พลุ 1 เรียง
- นูหรี 1 มวน
- เมี่ยง 1 อม
- กล้วย 1 ลูก
- ข้าวเหนียว 1 ก้อน
- ปลาปิ้ง 1 ตัว
- ไข่ต้ม 1 ฟอง
- ไก่ต้ม 1 ตัว (โดยปกติจะไม่นิยมนำไก่ถ้าไม่จำเป็น เพราะเชื่อว่าจะทำให้คนป่วยหายช้า) --
- ด้ายสายสิญจน์ อีกจำนวน 1 เส้น หรือ 9 เส้น
- ข้าวสารจำนวน 64 เม็ด หรือ 32 คุ้ ส่วนถ้วยใบเล็ก ๆ ไว้ในที่ประกอบพิธี

เมื่อเตรียมสิ่งของเรียบร้อยแล้ว หมอขวัญก็จะเริ่มประกอบพิธีเรียกขวัญ ใช้เวลาประมาณ 50 นาที ในขณะที่หมอขวัญกำลังทำพิธีใกล้จบ จะมีการเสี่ยงทาย เพื่อดูว่าขวัญของผู้ป่วยกลับคืนมาแล้วหรือยัง โดยหยิบข้าวสารจากในถ้วยขึ้นมาจับ ถ้าหากหยิบได้จำนวนเป็นคู่ แสดงว่าขวัญผู้ป่วยกลับมาแล้ว แต่ถ้าหยิบได้จำนวนคี่ แสดงว่าขวัญยังไม่มา หมอขวัญก็จะทำพิธีเรียกขวัญต่อไป จนกว่าจะหยิบข้าวสารได้จำนวนคู่ จึงถือว่าขวัญกลับมาแล้วเสร็จพิธี หลังจากนั้นก็จะนำปลาปิ้ง ไข่ต้ม และ ไข่ต้ม มาให้ผู้ป่วยรับประทาน

พิธีส่งเคราะห์

ส่งเคราะห์ เป็นการส่งสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ออกจากผู้มีเคราะห์ หรือผู้ประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ เพื่อให้ได้อยู่สุขสบาย ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ และอันตรายทั้งปวง ทั้งยังเป็นการเสริมแรงใจให้แก่ผู้ประสบเคราะห์กรรมอีกด้วย การประกอบพิธีส่งเคราะห์ จะกระทำเมื่อมีเหตุ 2 ประการ

1. ส่งเคราะห์ตามราศี ตามวันเดือนปีเกิด ตามโชคชะตาที่หมอดูหรือผู้รู้ได้ทำนายทายทักไว้ ว่าวันใดคนเกิดปีไหนจะมีเคราะห์ โดยการกำหนดจากการถือฤกษ์ตามวันสงกรานต์ เช่น ปีใดวันสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ ผู้ที่เกิดวันพุธ จะต้องเข้าพิธีส่งเคราะห์ เพื่อจะได้มีความสุขสบาย ปราศจากเคราะห์ภัยอันตรายต่าง ๆ ตลอดปี
2. ทำพิธีส่งเคราะห์เมื่อประสบภัยพิบัติต่าง ๆ เช่น ประสบอุบัติเหตุ เจ็บป่วย ก็จะทำพิธีส่งเคราะห์ เพื่อให้พ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง

เครื่องใช้ในพิธีกรรมที่สำคัญคือ สะตวง ทำมาจากกาบกล้วยมาพับเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวราว 1 สอก ใช้ไม้ไผ่เล็ก ๆ เสียบเป็นแนวขวางปูทับด้วยใบตอง แบ่งออกเป็นห้องหรือช่องจำนวน 9 ห้อง แต่ละห้องจะใส่สิ่งของลงไปให้ครบจำนวนเท่า ๆ กันอย่างละ 8 ชิ้น เรียกว่า เครื่องแปด ได้แก่ แกงส้ม แกงหวาน ป้าว(มะพร้าว) ตาล(น้ำตาล) กล้วย อ้อย หมาก พลุ บุหรี่ ข้าวจี(ข้าวเหนียวปิ้ง) ใส่เกลือข้างใน 1 เม็ด ข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน ตรงมุมทั้ง 4 ด้านของสะตวงปักด้วยธง 6 สี คือ ดำ แดง ขาว เหลือง เขียว น้ำเงินหรือคราม บางครั้งใช้สีขาวแทนทั้งหมด เพราะมีความเชื่อว่า สีขาวจะทำให้ปราศจากเคราะห์อย่างขาวบริสุทธิ์ และจะต้องเตรียมขันตั้ง หรือขันยกครู สำหรับหมอประกอบพิธี ประกอบด้วย ดอกไม้ 4 ดอก เทียน 4 เล่ม เงิน 10 บาท

ในการประกอบพิธี จะเริ่มโดยหมอบผู้ประกอบพิธี ทำพิธียกครู โดยหันหน้าไปทางทิศ ตะวันออก แล้วกล่าวคำยกครู เสร็จแล้วก็ประกอบพิธีส่งเคราะห์ โดยให้ผู้เข้าพิธีนั่งลงแล้ววาง สะตวงไว้ตรงข้างหน้า ส่วนขันน้ำมนต์วางไว้ที่หน้าหมอบผู้ประกอบพิธี ซึ่งนั่งอยู่ข้างหลังผู้เข้าพิธี เมื่อ พร้อมแล้วก็จะเริ่มกล่าวสรรเสริญพระพุทธรูป พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ และพระพรหม จากนั้น ก็ร่ายคาถาสำหรับปิดเคราะห์ ให้ออกจากร่างกายของผู้เข้าในพิธี จบแล้วหมอบพิธีก็จะเก็บเอาเครื่อง ยกครูใส่ย่ามส่วนตัว ส่วนสะตวงนำไปทิ้งไว้นอกบ้านเป็นเสร็จพิธี

ในกลุ่มลืออำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา มีการเตรียมเครื่องทำพิธีต่างกันออกไปเล็กน้อย แต่ของทั้งหมดยังใส่ไว้ในสะตวงที่มีความกว้าง-ยาว 1 สอก 1 คืบ ของคนป่วย แบ่งเป็นห้อง ๆ ให้ ได้ 13 ห้อง รวมทั้งห้องตรงกลางด้วย ปั้นรูปสัตว์ ใส่ห้องต่าง ๆ ดังนี้ ห้องมุมแรก ใส่รูปหมา ห้อง ต่อ ๆ ไป ใส่รูปช้าง, แมว, เสือ, หนู, ราชสีห์, วัว, แพะ, ม้า, กระจ่าง, ไก่, วอก ตามลำดับ ส่วนห้อง ตรงกลาง ให้ใส่รูปงู และรูปนางเงือก มีฉัตรสีขาวปักตรงกลาง 1 อัน นอกนั้น ใส่เงิน, คำ อย่างละ 1 บาท (เงินคำมักใช้สิ่งของที่มีสีใกล้เคียงแทน) ชันไหมด, เสือไหมด, ร่ม (จ้อง), แว่น, หวี, ข้าวต้ม, ขนมน , ลูกส้ม (ผลไม้ที่มีรสส้ม), ของหวาน, ข้าวตอก, ดอกไม้, หมาก, พลุ, กล้วย, อ้อย, แกงส้ม, แกง หวาน, ข้าวเปลือก, ข้าวสาร, ข้าวสุก ใส่ในกระทงทุก ๆ ห้อง ห้องละ 1 อัน แล้วให้ห่าน 1 ตัว ปลา 7 ตัว หอย 40 ตัว เพื่อปล่อยตอนที่อาจารย์หมอบทำพิธี เสร็จแล้วให้นำกระทงไปส่งทางทิศตะวันตก นอกบ้าน

ในบางกรณีที่มีเคราะห์ไม่สะดวกที่จะทำพิธีหรือไม่มีเวลาในการจัดงาน ก็จะใช้วิธีส่งเคราะห์ด้วยการบูชาเตียน หรือ บูชาเทียน เพราะสามารถทำแทนให้กันได้ เพื่อบูชาหลักเคราะห์ภัย ต่าง ๆ ที่มีมาถึงตนเองและครอบครัว รวมทั้งญาติพี่น้อง นิยมประกอบพิธีในวันเข้าพรรษา ออกพรรษา และเทศกาลสงกรานต์ แต่ในวันอื่น ๆ ก็สามารถทำได้ตลอดทั้งปี บางคนทำพิธีเพื่อความมี โชคลาภ บางคนก็ทำเพื่อแผ่เมตตาตามหานิยม

เทียนที่ใช้บูชา ใช้เทียนไข หรือเทียนขี้ผึ้งธรรมดา ผู้ประกอบพิธีได้แก่ พระสงฆ์ สามเณร บูชาอาจารย์ หรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว เขียนคาถาเป็นอักขระพื้นเมืองล้านนาลงบนเทียนไข วิธีเขียน ทำได้ 3 แบบ คือ บูชาเพื่อหลักเคราะห์ บูชาเพื่อรับโชค และบูชาสืบชะตา

บูชาข้าวหลักเคราะห์

การบูชา (บูชา) ข้าวหลักเคราะห์ เป็นการประกอบพิธีทางพุทธศาสนา เพื่อสะเดาะเคราะห์ และเสริมสร้างความเป็นสิริมงคลแก่ตัวเองหรือครอบครัวไว้ล่วงหน้า โดยเชื่อว่าจะเป็นการป้องกัน ให้อรอดพ้นจากเคราะห์ภัย อันตรายทั้งปวง นิยมประกอบพิธีกันในเทศกาลสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา

เครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมประกอบด้วย กระทง ซึ่งเรียกว่า คิ้วัก บรรจุใบขนุน ใบดอกแก้ว ใบคำ กล้วย อ้อย มะพร้าว น้ำตาล เทียนไข หมาก พลุ บุหรี่ เมียง ช่อ (ชงสามเหลี่ยมเล็ก ๆ ทำด้วยกระดาษ) ข้าวเหนียวหนึ่งปุ้นเป็นก้อน ให้ครบจำนวนของสมาชิกในครอบครัว ผ้าตัด (ใช้ด้าย 5 เส้นรวมกันไว้ สำหรับจุดไฟขณะทำพิธี) สีสายยาว (ใช้ด้าย 5 เส้น แต่ยาวกว่าผ้าตัด) และเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวทุกคน

การจัดเตรียมสิ่งของ จะดำเนินการล่วงหน้า 1 วัน เรียกว่า วันดา จะจัดเตรียมทำคิ้วักสำหรับใส่สิ่งของและจัดหาสิ่งของที่จะใช้ประกอบในพิธีให้พร้อม และทำคิ้วักอีกอันหนึ่ง ใส่ข้าว 1 ก้อน กล้วย 1 ใบ เรียกว่า ใส่ข้าวปุ้นกล้วยหน่วย สำหรับบูชาพระแม่ธรณี โดยนำไปวางไว้ที่ประตูรั้วหน้าบ้าน ส่วนเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวบรรจุใส่กระบุงเตรียมไว้

ในวันประกอบพิธีจะต้องไปทำที่วัดในตอนเช้า เมื่อชาวบ้านมาพร้อมกันที่ศาลา วัดพระสงฆ์จะสวดมนต์ รับศีลเสร็จแล้วก็จะเริ่มกล่าวคำบูชาข้าวหลักเคราะห์ ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็จะทำพิธีจุดไฟเผาผ้าตัด คือ ด้ายสีขาวที่เตรียมมาและจุดเทียน มีชาวบ้านบางส่วนนำผ้าตัดและเทียนไฟจุดข้างวิหาร และกำแพงวัด เมื่อพระกล่าวคำบูชาข้าวหลักเคราะห์จบแล้ว ผู้ประกอบพิธีก็จะคว่ำกระบุงที่บรรจุเสื้อผ้า กลับด้านหลังเป็นด้านบนแล้วสลัดเป็นการไล่เคราะห์ใส่ในคิ้วักเครื่องเช่นบูชา จากนั้นจะนำคิ้วักไปถวายพระพุทธรูปในวิหารแล้วนำกลับลงมาที่ศาลา เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะนำคิ้วักข้าวหลักเคราะห์ไปทิ้งไว้ข้างนอกวัด

พิธีบูชาข้าวหลักเคราะห์ในปัจจุบันยังคงพบเห็นอยู่ในวัดไทลื้อทุกแห่งที่ตำบลกล้วยแพะ และ น้ำโจ้ เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ประกอบพิธีเกือบทั้งหมดเป็นผู้หญิงที่เป็นแม่บ้าน หรือผู้หญิงที่สูงอายุ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรักและความห่วงใยของแม่บ้านที่มีต่อสมาชิกในครอบครัวทุกคน⁶

พิธีสืบชะตา

การสืบชะตา เป็นพิธีที่สร้างขึ้นเพื่อให้เป็นสิริมงคล และขับไล่สิ่งชั่วร้ายให้ออกไปจากบุคคลหรือสถานที่ พิธีสืบชะตามี 2 ประเภทคือ สืบชะตาคคน และสืบชะตาคหมู่บ้าน

1. พิธีสืบชะตาคคน

จะจัดทำในโอกาสต่าง ๆ กัน เช่น ขึ้นบ้านใหม่ ภายหลังจากการเจ็บป่วย หรือทำในโอกาสที่หมอดูทำนายทายทักว่า ดวงชะตาไม่ดี บางครั้งก็ทำเพื่อสะเดาะเคราะห์ ภายหลังจากประสบ

⁶ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง. วิทยาลัยราชภัฏลำปาง. หน้า 48 – 50.

เคราะห์กรรม เมื่อสืบทอดมาแล้วเชื่อว่า จะช่วยเสริมสร้างดวงชะตาให้ดีขึ้น อีกทั้งเป็นการบำรุงขวัญ และกำลังใจของผู้ที่ประสบจากเคราะห์กรรมหรือผู้เจ็บป่วย ให้กลับคืนสู่สภาพปกติ สถานที่ประกอบพิธี ใช้บริเวณบ้านของผู้เข้าในพิธีสืบทอด โดยใช้ห้องโถง ห้องรับแขก ลานบ้าน หรือบริเวณบนบันไดบ้าน การจัดสถานที่ ใช้ไม้ตั้งเป็นกระโจมสามเหลี่ยม ตรงกลางเป็นที่ว่าง สำหรับวางเสตงและสิ่งของเครื่องใช้ในพิธี จัดที่วางใกล้ ๆ กระโจมให้เป็นที่นั่งสำหรับผู้เข้าไป รับการสืบทอด แล้ววนด้วยสายสิญจน์ 3 รอบ โยงกับเสากระโจมทั้งสามขา แล้วนำไปพันรอบ พระพุทธรูป และพระที่สวดทำพิธี สำหรับสิ่งของเครื่องใช้ในพิธีมีดังนี้

- ไม้งามขนาดเล็กนำมามัดรวมกัน มีจำนวนมากกว่าอายุผู้เข้าพิธีสืบทอด 1 อัน
- ไม้ค้ำศรีขนาดความยาวเท่ากับความสูงของผู้เข้าพิธี จำนวน 3 ท่อน
- กระบอกข้าว
- กระบอกทราย
- กระบอกน้ำ
- สะพานลวดเงิน
- สะพานลวดทอง
- เบี้ยแถว (ใช้เปลือกหอยแทน)
- มะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย หมากแถว
- หมอน เสื้อ
- ดอกไม้ รูปเทียน
- เทียนชัยเล่มยาว 1 เล่ม

การสืบทอดคนใช้พระสงฆ์ 1 รูป สำหรับห้องคาถาและบทสวด จบแล้วใช้ด้วยสายสิญจน์ ผูกข้อมือผู้ป่วย เป็นเสร็จพิธี แตกต่างจากการสืบทอดของคนล้านนาที่ใช้พระสงฆ์ประกอบพิธี 9 รูป

ส่วนการสืบทอดคนพร้อมกับขึ้นบ้านใหม่ ใช้พระ 5 รูปขึ้นไป เพื่อสวดพระปริตร สวด ชยันโต ให้ศีล ให้พร ฟังเทศน์สังคหะ และเทศน์สืบทอด ตัวแทนที่เข้าไปนั่งในสายสิญจน์คือ ผู้นำครอบครัวหรือผู้ที่อาวุโสสูงสุดในครอบครัว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้านและครอบครัว

ในเขตอำเภอเชียงม่วน ได้มีเครื่องขันตั้งหม้อ ประกอบด้วยหมาก พลุ ดอกไม้ อย่างละ 4 เทียนน้อย (เล่มเล็ก) 4 คู่ เทียนใหญ่ 2 คู่ ข้าวเปลือก 1 ลิตร ข้าวสาร 1 ลิตร เบี้ยพันสาม (ใช้เปลือก หอยแทน) เหล้าขาว 1 ขวด ผ้าขาว 1 ชิ้น ผ้าแดง 1 ชิ้น เงิน 3 บาท (ตำราโบราณ ระบุ 3 บาท ปัจจุบัน มักใส่มากกว่านั้น ตามฐานะของผู้ที่จะทำพิธี) แล้วมอบให้อาจารย์หม้อก่อนทำพิธี

ขันบายศรีสู่ขวัญ เครื่องขันบายศรีปักด้วยดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมหลายสี หลายกลิ่น หลายชนิด ให้เป็นพุ่มพวงงดงาม มีด้าย 9 เส้น เวียนรอบขันบายศรี ข้างในใส่ไก่ที่ต้มสุกแล้ว 2 ตัว กล้วยตูก 1 ลูก ไข่ต้ม 1 ฟอง ข้าว 1 ปั้น หมาก, พลู, บุหรี่ ตลอดจนแก่น้ำ แก้วเหล้า

2. พิธีสืบชะตาบ้าน

การสืบชะตาบ้าน มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นสิริมงคลให้แก่หมู่บ้าน มักจะมีพิธีสืบชะตาในช่วงหลังสงกรานต์ของทุกปี โดยจะประกอบพิธีที่หอเสื่อบ้าน หรือศาลากลางบ้าน ในวันดาชาวบ้านจะช่วยกันประดับตกแต่งหอเสื่อบ้าน หรือศาลากลางบ้าน ทำความสะอาดบริเวณรอบ ๆ แล้วจัดราชวัตร ปักฉัตรและธงทิว ใช้ต้นกล้วย ต้นอ้อย ประดับโดยรวม วงด้ายสายสิญจน์รอบบริเวณพิธี ทำแทนบูชาท้าวทั้งสี่ และเทพารักษ์ในบริเวณนั้น มีสิ่งของที่นำมาประกอบในพิธี ซึ่งได้มาจากการบริจาคของชาวบ้านดังนี้

- ข้าว
- พริกแห้ง
- เกลือ
- ขนมห ข้าวต้ม
- ดอกไม้ ธูปเทียน
- หมากพลู บุหรี่ เมียง

ในวันประกอบพิธี จะมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ในบริเวณพิธี หลังจากนั้นพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา และสวดพระปริตร เทศนาธรรมโบลานเจ็ดกัมภีร์ และเทศนาธรรมสืบชะตา เพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายและสิ่งอัปมงคลให้ออกไปจากหมู่บ้าน เมื่อจบพิธีแล้วก็จะประพรมน้ำมนต์แก่ผู้มาร่วมพิธีทุกคน

ประเพณีการเกิด

การเกิดของชาวไทยลื้อสมัยก่อนจะคลอดบุตรตามบ้านเรือนที่อาศัย โดยอาศัยหมอดำเเยในการทำคลอดให้ เด็กที่คลอดออกมาจะถูกตัดสายสะดือ อาบน้ำให้เด็ก แล้วหมอดำเเยผู้ทำคลอดจะส่งให้ “แม่ฮับ” หรือแม่รับ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นยายของเด็ก หรืออาจเป็นหมอดำเเย เอาผ้าขาวพันรอบตัวเด็กแล้วใส่กระดังนำไปวางไว้ที่หัวบันได กระทืบเท้า แล้ว เรียกภูตผี ปีศาจมาเอาเด็กเวลานั้น ถ้าเด็กปลอดภัยไม่ตาย หรือเป็นอะไรไป แสดงว่า เป็นลูก สามารถเลี้ยงต่อไปได้ โดยพูด

ว่า “ผีปอบเกิดแม่กำย กันว่าเป็นลูกสุกี่มาเอาไปเหวันนี้ กันเป็นลูกกุนกำบ้อเอาไป” (ถ้าเป็นลูกผีให้เอาไปเสียววันนี้ ถ้าเป็นลูกคนก็อย่าได้เอาไป) ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง แล้วจึงนำเด็กมานอนไว้ข้างแม่

สำหรับเด็กแรกเกิดในสมัยก่อนนิยมใช้ผิวไม้ไผ่ตัดสายสะดือ เมื่อรกออกพ่อของเด็กจะนำไปฝังไว้กลางทุ่งนาหรือใต้บันได การหิ้วรกไปฝังเชื่อกันว่าถ้าหิ้วด้วยมือข้างไหนเด็กจะถนัดข้านั้น เช่น หิ้วด้วยมือซ้ายเด็กจะเป็นคนถนัดซ้าย ถ้าหิ้วทั้ง 2 มือ เด็กจะถนัดทั้ง 2 ข้าง

ในประเพณีการเกิดของชาวไทลื้อในสมัยก่อน ผู้เป็นแม่จะต้องปฏิบัติตามจารีตอย่างเคร่งครัด เชื่อกันว่าถ้าไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เจ็บป่วยมาสาบย เรียกว่า “ผิดเดิน” ซึ่งอาจทำให้ถึงตายได้ แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่ไปคลอดที่โรงพยาบาล การปฏิบัติจึงไม่พิถีพิถันเหมือนแต่ก่อน

เมื่อคลอดลูกแล้วชาวไทลื้อสมัยก่อนต้อง “อยู่เดิน” หรือการอยู่ไฟจนครบเดือน โดยจะต้อง “เข้าไฟนกรรม” คือคิบบ่านไฟใส่ “เบ็อง” ซึ่งเป็นอ่างดินเผา ใช้แก้อีห่วยหรือไม้ไผ่สานเป็นทรงกลมมีช่องตรงกลางเพื่อให้หญิงอยู่ไฟนั่งครอบ เป็นการนั่งย่างไฟเชื่อว่าจะทำให้หมัดลูกเข้าอยู่เร็วขึ้นพื้นที่นำมาใช้ขณะอยู่ไฟจะใส่แต่ “ไม้แจะ” (ไม้เต็ง) เท่านั้น เพราะเผาไฟแล้วไม่มีกลิ่นและควันมาก ในช่วงเวลาอยู่เดินจะที่มีข้อห้ามและข้อปฏิบัติดังนี้

- ช่วง 7 วันแรกหลังคลอดกินได้แต่ข้าวจี หรือ “ข้าวแองไฟ” เป็นข้าวเหนียวปิ้งจนเกรียมรับประทานกับเกลือคั่วและน้ำพริกดำ
- ดื่มน้ำต้มใส่หัวไพลหรือที่เรียกว่า “ปูละ” ให้มากๆ เพราะเชื่อว่าจะทำให้มีน้ำนมให้ลูกมาก
- เมื่อครบ 7 วันก็เริ่มรับประทานผักต้มจิ้มน้ำพริกดำ หมูปิ้ง ปลาช่อน และปลาประเภทปลาตุกและปลาหางขาว ส่วนผักเป็นปนประเภทผักที่มีสีขาวเท่านั้น เช่น ผักกาดดอง เป็นต้น
- ใส่เสื้อผ้าหนาๆ มีผ้ารัดเอวและผูกผมเพื่อให้แห้งออก
- ในขณะที่อยู่ไฟห้ามอาบน้ำร่วมกับผู้อื่น ต้องนำฟางมาถักเป็นห้องน้ำแยกจากผู้คนที่บริเวณลานบ้าน เมื่อครบ 15 วันจึงจะอาบน้ำได้ ใช้น้ำต้มใส่ใบกล้วย ใบปล้า และใบหนาด หลังจากนั้นจะอาบน้ำทุกๆ 7 วันจนครบเดือน
- ระยะเวลาของการอยู่ไฟขึ้นอยู่กับลูกที่เกิดใหม่ ถ้าเป็นลูกสาวจะอยู่กินเดือนไป 1 วัน คือ 31 วัน เพราะเชื่อว่าเป็นการเผือก เผือกดำย เด็กโตขึ้นจะได้เป็นคนขยันขันแข็ง รักงานบ้านงานเรือน แต่ถ้าเป็นลูกชายจะหยุด 1 วัน คืออยู่ 29 วัน เพื่อ “หยุด” คมหอก คมดาบ เมื่อโตขึ้นจำเป็นต้องออกสู้รบ อันตรายจากศาสตราวุธต่างๆ จะได้ไม่มาแผ้วพาน

เมื่อครบกำหนด “ออกเดิน” (ออกเดือน) จะมีพิธีออกเดือนโดยให้อาจารย์ผู้ประกอบพิธีมาทำพิธี “ส่งผีฮ้ายตายอยาก” โดยนำข้าวเหนียวจิ้มอาหารต่างๆ ใส่ในเบ็องนำไปวางไว้ที่นอกบ้าน

แล้วพูดว่า “เฮ้าฝี่จี่ฮ้ายต้ายอยากเอาไปกินเห กำนี้ไปนั่งถ้ำกิน นอนถ้ำกิน” (ให้ฝี่ร่ายเอาไปกินเสีย ให้นั่งกินนอนกิน) การทำพิธีนี้เชื่อว่าจะทำให้หญิงแม่วุฒ้อ่อนไม่มีนิสสัย “จี่กะ” (ตะกละ) คือเห็นอะไรก็ทำให้มืออาการอยากกินไปทั้งหมด

การตั้งชื่อเด็ก จะไปหาผู้รู้ในหมู่บ้านเป็นผู้ตั้งให้โดยยึดหลักโหรา คำนวณเดือนปีเกิด เช่น

เกิดวันอาทิตย์	ชื่อ พู เอิน อุ่นใจ
เกิดวันจันทร์	ชื่อ กอง แก้ว จัน ปา คำ
เกิดวันอังคาร	ชื่อ อุม ใจ จ้อม จุ่มป่า จันตีบ
เกิดวันพุธ	ชื่อ ดงดี ดงแก้ว
เกิดวันพฤหัสบดี	ชื่อ บุญตัน เบ็ง ป้อ หมู พัน
เกิดวันศุกร์	ชื่อ สุก ชิง
เกิดวันเสาร์	ชื่อ ตัน ตีบ ใจ เอิน

หากเด็กที่เกิดใหม่ตั้งแต่ 1 เดือน สองเดือน จนถึงอายุ 12 ขวบ บางครั้งเจ็บไข้ไม่สบาย เป็นพยาธิไม่รู้หาย ร้องไห้แงแง ให้ทำพิธีส่งกำเนิดเสียเถิด โดยให้ทำกระทง (สะตวง) กว้างยาวเท่าว่าของเด็ก แล้วเอาข้าวสาร สองกำมือมาลูตามเนื้อตัวเด็ก แล้วเอาไปนั่งให้สุก เอามาปั้นรูปคนผู้ชาย 1 คน ผู้หญิง 1 คน ใส่ในกระทง นอกจากนั้น ใส่หั่ว (พิน) ไม้ไผ่ 2 มัด, หั่ว (พิน) ไม้แก่น 2 มัด, หมาก, เมียง, พลุ, ยาสูบ, ข้าวต้ม, ขนม, แกงส้ม, แกงหวาน (ของหวาน), ข้าวสุก, ข้าวสาร, ปลาดิบ, เสือ – เตี้ยว (กางเกง), เสือ – ชัน, ซ่อตุง ทุกอย่างให้ใส่อย่างละ 2 ชิ้น แล้วให้พ่ออาจารย์หมอบทำพิธีส่งกำเนิดตามแบบโบราณ⁷

การอยู่ช่วง

ช่วง เป็นลานบ้าน มีร้านนั่งสำหรับพักผ่อนหรือทำงานในเวลาากลางคืน โดยยกพื้นสูง ประมาณครึ่งเมตร มีความกว้างยาวพอสำหรับบรรจุคนนั่งได้ 4-5 คน ในตอนเย็นหญิงสาวแถบบ้านใกล้เรือนเคียงที่นัดกันอยู่ช่วง ก็จะเตรียมหาพินมาไว้เพื่อใช้ก่อกองไฟให้เกิดความอบอุ่นและแสงสว่างในหน้าหนาว ส่วนหน้าร้อนจะใช้ตะเกียงแทน อยู่ช่วงจึงเป็นจารีตของสังคมไทลื้อ ที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสพบปะกันหลังจากทำงานประกอบภารกิจประจำวันแล้ว อย่างไรก็ตามเสรีภาพในการเลือกคู่ครองดังกล่าว จะต้องอยู่ในสายตาของพ่อแม่ฝ่ายหญิงที่คอยดูแลไม่ให้เกินเลยจนออกนอกกรอบประเพณีไป

7

สภาวัฒนธรรมอำเภอเชียงม่วน จ. พะเยา. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา อำเภอเชียงม่วน.

ในสมัยก่อนการแ่สาวจะทำให้ชายหนุ่มไทลื้อได้เจอหญิงคนรักด้วยการอยู่ช่วงบั้นฝ้าย ก่อนที่จะแต่งงาน ในการเลือกคู่จึงไม่มีการคลุมถุงชน เพราะหนุ่มสาวมีโอกาสทำความรู้จักกัน และมีความเป็นอิสระเสรีในการเลือกคู่ครอง แต่ต้องอยู่ในกฎจารีตเดิมของสังคม หากฝ่าฝืนจะถือเป็นการผิดผี หรือผอดฮีต่ออย่างร้ายแรง

พอถึงยามดึกหนุ่มไทลื้อก็จะไปแ่สาวกันเป็นกลุ่ม ก่อนถึงบ้านก็จะเริ่มจ้อยเกี่ยวสาวมา แต่ไกล หรือบางครั้งก็นำเครื่องดนตรีมาบรรเลงตามทางเดิน เมื่อฝ่ายสาวได้ยินก็เตรียมตัวไว้คอยรับ โดยการทำงานบั้นฝ้ายไปพลางๆ สำหรับการเกี่ยวพาราสิระหว่างหนุ่มสาวสมัยก่อนต่างจะพูดคุยกันคำคม และสำนวนโวหารเป็น “คำว” ครั้นเมื่อเวลาดึกมากแล้วหนุ่มก็จะขอสาวกลับบ้าน ในระหว่างที่เดินทางกลับจะจ้อยเป็นการอ้อลาอีกครั้งหนึ่ง

ประเพณีแต่งงาน

การแต่งงานในท้องถิ่นสมัยก่อน จะไม่มีหลักคำประกัน หรือสินสอดมากนัก หรือไม่มีเลย ถ้ารักกัน ชอบพอกัน จะให้ผู้ใหญ่สู่ขอกัน แล้วจัดพิธีแต่งงาน โดยเริ่มเตรียมงาน คือ เตรียมอาหาร การกิน เลี้ยงฉลอง ทำบายศรีสู่ขวัญบ่าว – สาว โดยผู้เฒ่าผู้แก่ฝ่ายสาว จะนำข้าวตอกดอกไม้ ไปสู่ขอที่บ้านฝ่ายชาย แล้วยกขันหมากมาบ้านฝ่ายสาว ทำพิธีที่บ้านฝ่ายสาว และจะอยู่บ้านฝ่ายสาวเป็นส่วนใหญ่ และจะไม่มีการหมยมาเกี่ยวข้อง คือ ไม่มีการจดทะเบียนสมรส

ประเพณีแต่งงานของชาวไทลื้อที่ตำบลกล้วยแพะ มีความแตกต่างไปจากประเพณีแต่งงานของภาคเหนือ⁸ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งในปัจจุบันก็ยังคงมีปฏิบัติกันอยู่บ้าง กล่าวคือภายหลังจากอยู่ช่วงบั้นฝ้ายแล้ว หนุ่มสาวคู่ใดที่มีความชอบพอกันจนเกิดเป็นความรัก ก็จะมีฐานะเป็นคู่รักกันเรียกว่า “ตัวป้อตัวแม่กัน” (ตัวพ่อตัวแม่) จากนั้นฝ่ายหนุ่มก็จะกลายเป็นแขกประจำที่จะแ่วบนบ้าน แต่จะไม่ไปทุกวันเพราะถือว่าเป็นการเสียมารยาท อาจเว้น 2-3 วันไปครั้งหนึ่ง ส่วนฝ่ายหญิงจะบั้นฝ้ายคอยเมื่อถึงวันนัดหมย เมื่อทั้งคู่ตกลงที่จะใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา ฝ่ายชายก็จะดับตะเกียง เป็นสัญญาณว่าได้ถูกเนื้อต้องตัวกันแล้ว และลงจากบ้านไป แต่ในปัจจุบันใช้วิธีปิดไฟฟ้าแทน ถือว่าเป็นการผิดผีซึ่งฝ่ายชายจะต้องเสียผี

พอถึงตอนเย็นของวันรุ่งขึ้น ฝ่ายหญิงจะส่งตัวแทนไปบอกผีที่บ้านฝ่ายชาย เรียกว่า “ใจคำ” (ใจคำ) โดยตัวแทนจะกล่าวกับพ่อแม่และญาติของฝ่ายชายว่า “เออจ้วควายสูฮ้ายฮัวไปเข้าสวนเป็น ฮื่อไปแบ่งฮัวเหยงเนื้อ” (จ้วควายของท่านพังรั้วบ้านเขา ขอให้ไปทำรั้วให้เรียบร้อยด้วย) ถ้าฝ่ายชายเต็มใจก็จะส่งรูป 12 คู่ ไปไหว้ผี แต่ถ้าไม่ตกลงก็จะส่งผู้แทนไปเจรจา เพื่อขอใช้เงินค่าทำ

⁸ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง. วิทยาลัยราชภัฏลำปาง. หน้า 54-56.

ขวัญ ซึ่งอาจมีการพูดจากระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรงถึงกับตัดญาติขาดมิตรกัน แต่ถ้าฝ่ายชายไปไหว้ผี แสดงว่ามีความพอใจ ก็จะขอให้ฝ่ายหญิงมาขอให้ไปอยู่บ้านต่อไป

นับตั้งแต่มีการถูกเนื้อต้องตัวหญิง โดยการดับไฟเป็นสัญญาณแล้ว ตามจารีตประเพณีของสังคมไทลื้อถือว่า ทั้งคู่เป็นสามีภรรยากัน โดยชอบ แต่จะยังไม่ไปอยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยา แยกกันอยู่ตามปรกติจนกว่าฝ่ายหญิงจะมาขอให้ไปอยู่ ในระหว่างนั้น ชายต้องทำงานหนักเพื่อเก็บออมเงินทองและทรัพย์สินไว้ ส่วนหญิงก็เตรียมตัวเป็นแม่บ้าน พอถึงเทศกาลสงกรานต์ ในวันพญาวัน (วันเถลิงศก) หญิงก็จะไปคำหัวพ่อแม่ฝ่ายชาย พร้อมกับส่งของเรียกว่า ส่งครัว ซึ่งมีอาหารประเภทอาหารแห้ง เช่น ปลาเกลือขนาดใหญ่ วนเส้น ขนมหาก เมียง บุหรี่พื้นเมือง นำบรรจุใส่ย่ามขนาดใหญ่ซึ่งทอใช้เอง ไทลื้อเรียกว่า ถุงป้อ ไปส่งบ้านพ่อแม่ฝ่ายชาย พร้อมกับมีเพื่อนสาวไปส่งอีก 1 คน เมื่อนำไปมอบให้แล้ว ก็ดักน้ำ ปัดกวาดดูบ้านให้ด้วย ส่วนทางพ่อแม่ฝ่ายชายก็จัดเตรียมสิ่งของไว้ให้ เช่น ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน พร้อมกับให้เงินเป็นขวัญถุงอีกจำนวนหนึ่ง จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฐานะของพ่อแม่ฝ่ายชาย

การเลือกฤกษ์ปฏิบัติกันในเดือนสี่ เดือนหก หรือเดือนแปดเหนือ ครั้นถึงเดือนแปดราวเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของฤดูการทำไร่ทำนา ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงก็จะไปขอฝ่ายชายให้มาอยู่บ้าน เพื่ออยู่กินกันฉันสามีภรรยาโดยสมบูรณ์ เป็นที่น่าสังเกตว่า ธรรมเนียมของไทลื้อถือว่า สามคืนแรกที่ไปอยู่นั้น ห้ามแตะต้องตัวภรรยา และพอถึงเช้าตรู่ สามีจะต้องรีบกลับไปอยู่บ้านของตน ปฏิบัติเช่นนี้เป็นเวลา 3 วัน ทั้งนี้ เพราะที่ ทั้งคู่ยังไม่คุ้นเคยกับการอยู่ใกล้ชิดแบบสามีภรรยามาก่อน จึงต้องอาศัยการปรับตัวระยะหนึ่ง หลังจากนั้น ก็จะอยู่กินกันฉันสามีภรรยาตลอดไป ส่วนภรรยาก็จะหาเสื้อผ้าไหมมาให้สามีใส่แทนชุดเดิม

มีธรรมเนียมอีกอย่างหนึ่งในสังคมไทลื้อ กล่าวคือ ก่อนที่เขยใหม่จะมาอยู่บ้าน ทางพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะหาไม้ทำฟืนมาเตรียมไว้ ดังนั้น ทุกเช้าเขยใหม่จะต้องตื่นแต่เช้า เพื่อผ่าฟืนเพื่อเก็บไว้ใช้ตลอดปี หลังจากนั้น จะช่วยพ่อแม่ของภรรยาทำงานทุกอย่างไปจนครบ 3 ปี และจากนั้นอีก 3 ปี ก็จะไปอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของสามี ในระหว่างนั้น จะหาไม้เก็บรวบรวมไว้ปลูกบ้าน เมื่อครบ 6 ปีก็สามารถแยกครอบครัวไปสร้างบ้านของตัวเองอยู่ในบริเวณบ้านของพ่อแม่ ส่วนจะเป็นฝ่ายสามีหรือภรรยาก็แล้วแต่จะตกลงกัน สำหรับลูกสาวคนเล็กจะอยู่ร่วมกับพ่อแม่ เพื่อเป็นผู้สืบแทนมรดกต่อไป

ประเพณีปีไหม

ประเพณีปีไหมของไทลื้อ คือ สงกรานต์ของไทย มีการประกอบพิธีทั้งหมดรวม 6 วัน ตั้งแต่วันที่ 13 – 18 เมษายนของทุกปี วันแรกคือ วันที่ 13 เมษายน เรียกว่าวัน “จั้งขารล่อง” หรือ “สังขารล่อง” ในตอนเช้าตรู่ ชาวบ้านจะยิงปืน จุดพลุ จุดประทัด เสียงดังสนั่นไปทั่วหมู่บ้าน เพื่อ

ขับไล่ตัวจิ้งจарซึ่งเป็นตัวอัปมงคล จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า ก่อนวันจิ้งจарล่อง 1 วัน ผู้ใหญ่จะชวนเด็ก ๆ ลูกหลานทำความสะอาดบ้าน และกวาดขยะมูลฝอยในบริเวณกองไว้ โดย หลอกเด็กว่า ในตอนเช้าตรู่ของวันรุ่งขึ้น จะมีปู่จิ้งจารนำของขวัญมาขนไปทิ้ง พอเช้าวันที่ 13 เมษายน ผู้ใหญ่จะตื่นแต่เช้าแล้วเผาขยะทิ้ง โดยเชื่อกันว่าเป็นการเผาขับไล่อัปมงคลต่าง ๆ ด้วย เมื่อ เด็ก ๆ ตื่นมาก็เชื่อว่า ปู่จิ้งจารขนขยะไปทิ้งจริง ๆ

วันที่ 14 เมษายน เรียกว่า วันเนา (วันเนา) เป็นวันสุกดิบ ชาวบ้านถือว่า เป็นวันอัปมงคล ผู้ใหญ่จะวางตัวสงบเสงี่ยม ไม่คำหรือเหม็นตึกลูกหลาน และห้ามลูกหลานไม่ให้คำหรือทะเลาะเบาะ แว้งกัน โดยบอกว่า จะทำให้ปากเนา ในวันนี้ ชาวบ้านจะเตรียมทำขนม และอาหารไว้ทำบุญใน วันรุ่งขึ้น เช่น แกงฮังเล แกงอ่อม คัมจิดวุ้นเส้น ห่อนึ่ง (ห่อหมก) ขนมหัจอก (ขนมเทียน) ข้าวต้มมัด ในขณะที่เดียวกันก็จะเตรียมสิ่งของ เช่น เสื้อผ้า น้ำอบ น้ำหอม น้ำมันส้มป่อย ไว้สำหรับดำหัวพ่อ แม่ญาติผู้ใหญ่ และบุคคลที่เคารพนับถือในวันรุ่งขึ้น ส่วนในตอนเย็นของวันที่ 14 เมษายน จะพา ลูกหลานไปชมทรายเข้าวัด ถือเป็นเจดีย์ทราย เชื่อกันว่า ในรอบปีที่ผ่านมา ศาสนิกชนมาทำบุญที่วัด ได้เหยียบย่ำเอาดินจากวัดติดออกไปด้วย ถือว่าเป็นบาปกรรม ดังนั้น จึงชมทรายเข้าวัดเป็นการ ทดแทน

วันที่ 15 เมษายน เรียกว่าวัน “พญาวัน” (วันเถลิงศก) ตอนเช้าผู้ใหญ่ก็จะพาลูกหลานไป ทำบุญ “दानขันข้าว” กันที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ตอนสายเริ่มพิธีดำหัว เริ่มจากผู้อาวุโสสูงสุดในครอบครัวก่อน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ จากนั้น ก็จะไปดำหัวญาติ ผู้ใหญ่และบุคคลที่เคารพนับถือในละแวกใกล้เคียง ส่วนบุคคลที่อยู่ห่างไกลอาจเดินทางไปในวัน อื่น หลังจากวันพญาวันไปแล้ว ส่วนตอนบ่ายผู้เฒ่าผู้แก่จะไปฟังเทศน์อานิสงส์ปีใหม่ที่วัด สำหรับ คนหนุ่มสาวก็จะนัดกันไปยังจุดนัดพบที่บริเวณกลางหมู่บ้าน เพื่อแข่งขันกีฬาพื้นเมือง เช่น เล่น หมากบ๋า (สะบ้า) เล่นก๊อบแก็บ โกงแก้ง ในขณะเดียวกัน ก็จะเล่นน้ำสงกรานต์กันอย่างสนุกสนาน

วันที่ 16 เมษายน เรียกว่า “วันปากปี” (วันปากปี) เป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ของไทลื้อ ตอนเช้า ชาวบ้านจะนำเอาสะดวกพร้อมทั้งเครื่องบูชาพระรัตนตรัย และเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวไป ประกอบพิธีบูชาข้าวหลักเคราะห์กันที่วัด เพื่อให้เป็นสิริมงคลปราศจากเคราะห์ภัยตลอดทั้งปี ตอนสายก็จะเตรียมน้ำมันส้มป่อยไปสรงน้ำพระร่วมกัน เรียกว่า ลงอุโบสถ สำหรับไทลื้อ ที่ตำบล กลัวยแพะ จะประกอบพิธีลงอุโบสถที่วัดพระเจ้านั่งแท่น (บ้านกลัวยม่วง) ในตอนบ่าย ชาวบ้าน แต่ละหมู่บ้านในตำบลกลัวยแพะ จะเดินทางไปดำหัวระหว่างหมู่บ้าน โดยไปประกอบพิธีที่วัด ซึ่ง เป็นการเสริมสร้างความรัก ความสามัคคี ของประชาชนในหมู่บ้านไทลื้อด้วยกัน

วันที่ 17 เมษายน เรียกว่า “วันปากเดือน” ตอนสายชาวบ้านพร้อมใจกันไปสรงน้ำ พระพุทธรูปในวิหาร สรงน้ำเจ้าอาวาสที่วัดของตน จากนั้น ก็จะช่วยกันล้างกุฏิ วิหาร ศาลาการ เปรียญ และทำความสะอาดวัด เรียกว่า “วันล้างวัด”

วันที่ 18 เมษายน เรียกว่า “วันปากวัน” เป็นวันสุดท้ายของเทศกาลปีใหม่ชาวไทลื้อ ชาวบ้านบางส่วนยังสนุกสนานอยู่ แต่ส่วนใหญ่จะเตรียมตัวสำหรับการประกอบอาชีพตามปกติ

พิธีเก็บขวัญข้าว

เก็บขวัญข้าว เป็นประเพณีของชาวนาที่ประกอบพิธีภายหลังฤดูเก็บเกี่ยว เพื่อเป็นสิริมงคล แก่ผู้ขางและครอบครัว เพราะมีความเชื่อว่า เมื่อได้ทำพิธีเก็บขวัญข้าวแล้ว “กินบ่มีตัก จักบ่มีลง” หมายถึง กินไม่สิ้นเปลือง

พอถึงฤดูการเก็บเกี่ยว ชาวนาจะหาฤกษ์ยามจากอาจารย์ประจำหมู่บ้าน เพื่อหาวันที่ เหมาะสมสำหรับการเก็บเกี่ยว ตามตำราแบ่งวันออกเป็น 2 ประเภท โดยยึดตามจันทรคติ ข้างขึ้น ข้างแรมเป็นหลักคือ

1. วันจรม เป็นวันที่ไม่ดี เชื่อกันว่า หากทำสิ่งใดมีแต่จะล้มจม
2. วันฟูเป็นวันที่ ประกอบการงานสิ่งใดจะเจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้า

เมื่อได้ฤกษ์ดีแล้ว ชาวนาจะลงมือเกี่ยวข้าว เมื่อนำข้าวไปเก็บที่ขุ้งขางเรียบร้อยแล้ว ก็จะทำพิธี เก็บขวัญข้าว ถ้าหากมีนาอยู่หลายแห่ง จะประกอบพิธี ณ พุ่งที่เสร็จภายหลัง สิ่งของที่ใช้ประกอบ พิธีมีดังนี้

- กระบุง
- สวิง
- บายศรีปากขาม 1 ชุด
- ดอกไม้ 1 คู่
- ฐูปเทียน 2 คู่
- ไข่ต้ม 1 ฟอง
- ตาเหล็ก (เหล็กข) 1 อัน เพื่อนำไปประกอบพิธีที่ลานนวดข้าว

การประกอบพิธี ผู้ประกอบพิธีส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้หญิง เริ่มต้นด้วยการ ใช้มือซ้ายจับมัด ข้าวใส่กระบุง มือขวาจับพัด เรียกว่า “กำ” พัดโบกเข้าไปในกระบุง 3 ครั้ง พร้อมกับกล่าวเชิญขวัญ ข้าวว่า “มานะขวัญข้าว มาอยู่ในเล่าในเย จ้างจักย่ำห้าว วัวจักย่ำแก้ว หื้อมาอยู่เล่าอยู่เย” (มาเถิดขวัญ ข้าว มาอยู่ในขุ้งในขาง ข้างจะเหยียบห้าว วัวจะเหยียบเกล้า ให้มาอยู่ในขุ้งในขาง) ในขณะที่ทำการเก็บ ขวัญข้าว ก็จะเรียกขวัญเดินไปเดินมา ทำพิธีวนไปเรื่อย ๆ รอบลานนวดข้าว ใช้สวิงตักขวัญข้าว และรวงข้าวที่ยังตกหล่นอยู่ในกระบุง เสร็จแล้วนำกระบุง ไปยังขุ้งข้าว เลือกมมูมใดมมูมหนึ่งของขุ้ง ขาง โดยให้สูงพอสมควร นำกระบุงขวัญข้าววางลงพร้อมกับพูดว่า “กินอย่าไปตัก จักอย่าไปลง หื้อ

ในพิธีสู่ขวัญควายของอำเภอเชียงม่วน¹⁰ ประกอบด้วย ชันสู่ขวัญควาย จะมีข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน ข้าวปลาอาหาร (ส่วนมากจะใช้ไก่ต้ม 1 – 2 ตัว) น้ำอบ น้ำหอม น้ำส้มป่อย หญ้าอ่อนที่เกี่ยวข้องมาใหม่ทำให้สะอาด 1 หาบ ด้ายขาวสำหรับมัดเขาควาย 1 วา กระสวยดอกไม้ หมากร พลู อย่างละสอง สำหรับมัดติดเขาควาย (เหมือนกับมัดมือคน)

การเสกนา

เสกนา คือ การแรกนาของชาวบ้าน แบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ เสกนาตอนหว่านกล้า และ เสกนาวันปลูกนา (ดำนา) ประเพณีเสกนา ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการประกอบพิธีเพื่อกราบไหว้พระแม่ธรณี รวมทั้งเจ้าที่เจ้าทาง เพื่อขออนุญาตพลิกแผ่นดินทำกิน

การเสกนาหว่านกล้า ก่อนประกอบพิธี จะต้องไปขอคำปรึกษาจากอาจารย์ประจำหมู่บ้าน เพื่อดูฤกษ์วันให้เป็นมงคลเสียก่อน ตำราระบุว่า บุคคลใดก็ตามจะไถนาให้ดูการกลับตัวของนาครเวลาไถให้เริ่มจากทิศหัวนาไปยังทิศหางนา ไม่ย้อนจากทางหางไปสู่หัวนา เพราะมีความเชื่อว่าเป็นการย้อนทวนเกล็ดนาค ทำให้เปลืองเสื่อผ้าและอุปกรณ์การไถ

การเสกนาตอนปลูก การประกอบพิธี ใช้ข้าวเหนียว 1 ก้อน กล้วย 1 ผล เรียกว่า “ข้าวปั้นกล้วยหน่วย” เพื่อไหว้บอกกล่าวขออนุญาตและขอขมาพระแม่ธรณี ทั้งยังขอให้ช่วยปกป้องรักษาพืชผลไม่ให้เสียหายจากภัยธรรมชาติ หรือแมลงสัตว์ต่างๆ

เมื่อเริ่มปักดำข้าวกล้าครั้งแรก ให้พูดว่า พุทธิ์ สรรณ คจฺฉามิ ดันที่สองพูดว่า ธรรม์ สรรณ คจฺฉามิ ดันที่สามพูดว่า สังฆ์ สรรณ คจฺฉามิ แล้วปักดำไปเรื่อย ๆ โดยกล่าวไตรสรณคมไปจนจบ เรียกว่า “สรณคมเก้าบั้ง” เป็นเสร็จพิธี

หากในบางช่วงเมื่อปลูกข้าวดำนาแล้ว บางปีก็มีศัตรู หรือแมลงลงทำลายข้าวกล้า พืชไร่ว่ากันว่า ให้ทำพิธีบูชาทุ่งนาเสีย เป็นการเสียเงินแต่น้อยได้ผลมาก ชาวบ้านทำบ่อยได้ผลจริง ๆ คือ ให้ทำกระทง (เสตวง) 1 กระทง กว้าง 1 คืบครึ่ง แล้วใส่ไข่ต้ม ขนม แกงส้ม แกงหวาน ข้าวปลาอาหาร หมาก พลู อย่างละสี่ ซ่อด้ายสีดำ, สีแดง, สีขาว, สีเหลือง อย่างละ 4 ซ่อ ปั้นรูปคนเป็นบ่าวใช้ 8 คน โดยเขียนชื่อกำกับรูปปั้นทั้งแปด ดังนี้

1. อ้ายเหล็กแข	2. อ้ายม่องแคะ
3. อ้ายฝีป่า	4. อ้ายจั่วล่อ
5. อ้ายมะขาม	6. อ้ายสามข้าวไหม้
7. อ้ายใต้ไฟลอน	8. อ้ายขนไก่ไหม้

ทั้งหมดนี้ให้ใส่ลงในกระทง แล้วนำไปที่ทุ่งนา วางไว้บนศาลเพียงตาที่สร้างขึ้น แล้วให้อาจารย์หมอ กล่าวคำอัญเชิญ โองการตามแบบฉบับของโบราณ (หาครูได้ที่ อาจารย์หมอ หรือ พ่ออาจารย์ได้ทั่วไป) เมื่อได้ทำดังนี้แล้ว ศัตรูข้าวกกล้า พืชไร่จะหมดไป

พิธีตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่¹¹

ตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่ เป็นประเพณีที่ชาวไทลื้อปฏิบัติสืบต่อกันมานานแล้ว กล่าวคือ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวมาไว้ในยุ้งฉางแล้ว ก่อนจะนำข้าวไปตำหรือไปสี ต้องหาฤกษ์ยามวันดี โดยดูจากตำราซึ่งจารึกลงบนแผ่นไม้ขนาดกว้างราว 4 นิ้ว ยาวราว 1 ศอก เรียกว่า “ปี่กคะดิน” ซึ่งจะมีประจำที่ยุ้งข้าว

การตานข้าวใหม่ จะเริ่มในตอนเช้า โดยนึ่งข้าวใหม่พร้อมทั้งทำอาหารไปทำบุญที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลของการกินข้าวใหม่ไปยังบุพการีผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการนำข้าวใหม่ไปถวายพระด้วย ภายหลังจากการทำบุญที่วัด ก็จะนำข้าวใหม่และอาหารไปให้บุพการีที่ยังมีชีวิตอยู่รับประทานก่อน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ เมื่อรับประทานเสร็จแล้ว ก็จะให้พรแก่ลูกหลาน เช่นกล่าวว่า “กินอ้มไปหื้อตก จักอ้มไปหื้อลง หื้อกินมันกินยีน กินยาว” หมายถึง กินอย่าให้สิ้นเปลือง ให้กินไปได้นาน ๆ

จะเห็นได้ว่า ประเพณีตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่ เป็นการแสดงกตัญญูทดแทนตอบแทนแก่ผู้ที่มีพระคุณ ได้แก่ บุพการี ทั้งผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และผู้ที่มีชีวิตอยู่ เพราะท่านเหล่านี้ได้บุกเบิกสร้างไร่นาไว้ให้ลูกหลานได้ทำมาหากิน ดังนั้น เมื่อได้ผลผลิตจึงตอบแทนบุญคุณด้วยการตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่

ประเพณีการตาย

ประเพณีการตายที่ตำบลกล้วยแพะ จ.ลำปาง มีลักษณะเช่นเดียวกับประเพณีการทำศพในสิบสองปันนา กล่าวคือ เมื่อมีคนตาย จะนำศพห่อด้วยไม้ไผ่ แล้วใช้ผ้าขาวปิดทับข้างนอก ด้านบนสานไม้ไผ่ปิดทับ เรียกว่า “หล่อง” โดยทั่วไปจะเก็บศพไว้เพียงคืนเดียวแล้วรีบนำไปฝัง ขณะที่นำศพไปยังป่าช้า เขย (สัปเหร่อ) จะใช้ไม้ไผ่ยาวประมาณ 3 เมตร 2 ลำ ผูกติดกับหล่องทั้ง 2 ข้าง แล้ว

¹¹ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง. วิทยาลัยราชภัฏลำปาง. หน้า 62.

ใช้ขยจำนวน 4 คน หามไปฝังเสร็จแล้วใช้แผ่นไม้ปิดทับ และตัดหนามไม้ไผ่มาคลุมอีกทีหนึ่ง เพื่อป้องกันสัตว์มาคุ้ยเขี่ย

ส่วนคนตายท้องกลม เรียกว่า ตายพราย เป็นสิ่งที่น่ากลัวมากสำหรับชาวบ้าน ถ้าหากมีคนตายท้องกลมจะรีบนำไปฝังทันที โดยไม่ให้ข้ามวันหรือข้ามคืน ถ้าตายตรงไหนจะต้องเจาะพื้นบ้านเป็นช่องตรงนั้น เพื่อนำศพออกจากบ้านโดยไม่ให้ผ่านประตูห้องหรือบันไดบ้าน การทำศพต้องดำเนินการอย่างรีบเร่ง จะห่อด้วยเสื่อเพียงอย่างเดียว แล้วรีบนำไปฝังโดยเร็วที่สุด บริเวณที่ฝังต้องแยกออกไปต่างหาก ชาวบ้านเรียกว่า ป่าช้าฝิฉิบ ส่วนสามีของผู้ตายต้องรีบเข้าวัดแล้วบวชเป็นเวลา 3 วัน หรือ 7 วัน เป็นอย่างน้อย ทั้งนี้เชื่อว่า เพื่อป้องกันการติดตามรังควาน

ประเพณีการทำศพของหมู่บ้านไทลื้อในสมัยก่อน ส่วนใหญ่จะใช้การฝัง ส่วนการเผาศพจะมีบ้างเฉพาะศพพระ หรือผู้สูงอายุเท่านั้น ส่วนในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปมาก จะใช้การเผาทั้งหมด แต่มีข้อห้ามคือ ถ้าเป็นศพตายท้องกลมต้องแยกเผาต่างหาก ไม่เผาบริเวณเชิงตะกอนที่ใช้เผาศพโดยทั่วไป